

שו"ת הקוראים [ב] !

דבר העורך

- עם רצוננו להעלות את כל ההערות והשאלות הנשלחות, מולם אהובים מולם ברורים, אולם במסגרת מוגבלת בלתי אפשרי, ואנו מסתפקים בטעימות מדברים שנקווה שתהיה בהם תועלת לכלל הקוראים;
- פנו כמה יהודים יקרים, וטענו אנו מרגישים תועלת גדולה מהעלוני של אמן כהלכה, אבל צריכים להגביר את המודעות הרבה יותר בכל המוסדות, בתי הכנסת, הישיבות, הכוללים ועוד ועוד...
- תשובתינו היא, שנשמח כמובן, אבל אנו עושים כל מה שלאל ידינו במסגרת התקציב הקיים מתרומות נדיבי לב קבועים, אם יגדל התקציב, נוכל כמובן להתפשט עוד בס"ד.
- יהודי יקר מבקש לחלוק עם הציבור את נסיונו הטוב איך להינצל מהכשלת הציבור בשאלות של 'אמן יתומה': עלי לגשת חזק, לאחר שראיתי את הפרסומים שלכם שמתי לב כי אינני ממתין בין ברכה לברכה כלל [כתבתם להמתין 2 שניות, אמנם כשעונים טוב - נצרך כמדומני לפחות 3 שניות, כשהקלטתי א"ע וראיתי שאינני ממתין כלל], טיכסתי עצה מה לעשות? עד שימצאתי: "מיד כשמיסים את הברכה, יסגור את פיו חזק, כך יתרגל להמתין מעט" זו ממש עצה בדוקה ומנוסה - ואשמח מאוד אם תפרסמו עצה זו לרבים.
- יהודי יקר נוסף מציע, לגבי קדיש: פרסמתם שצריכים להמתין לפני 'יתברך וישתבח' חשבתי על עצה, ניסיתי וזה יוצא מוצלח מאוד, במקום שבש"ץ ימתין בשקט שזה לא נעים, יאריך הש"ץ בעניינת 'הא שמייה רבא' בקול, שישמעוהו הציבור, וכשיסיימו הציבור יתחיל הש"ץ 'יתברך וישתבח'.

שאלה א' [משנה שעברה]:

אם מותר להתחיל לקרוא תוך כדי עניינת אמן?
אצלינו בקריאת המגילה מקפידים מאד על שמיעת כל מילה מהבעל קורא, אמנם מכריזים לפני הקריאה שמי שחיסר תיבה משלים אותה מהחומש, כמו שבכל מקום יש מאבק בין הילדים שדופקים ב'המן' לבין ה'בעל קורא' והוא ממשיך תוך כדי אחרוני הדופקים, כך גם בברכות יש עונים המאריכים באמן, וה'בעל קורא' מתחיל לקרוא תוך כדי עניינתם, האם יש בזה משהו הלכתי ברור או לא?

תשובה:

אין ספק ששמחת הפורים ענינה רם ונישא גם בהלכה, ומ"מ יש להיזהר שלא לחסר בגללה שום תיבה מקריאת המגילה, שכן אותם מרדכי ואסתר שתיקנו לנו את מצוות השמחה, הם גם אלו שתיקנו לנו את קריאת המגילה, והם אמרו שהמחסר תיבה אחת מהמגילה לא יצא, חשוב לשים לב שאמנם כל מי ששמע את הקריאה כולה מהבעל קורא יוצא לכתחילה, מ"מ מי שחיסר איזה תיבות והשלימום בע"פ, או מהחומש שדינו כקורא בעל פה, יוצא בדיעבד.

לענין התחלת הקריאה תוך כדי עניינת אמן - הלכה פסוקה היא שאין רשות לבעל קורא להתחיל לקרוא לפני שהסתיימה עניינת האמן של כל הקהל, [כמו שאסור להתחיל לקרוא לפני שהסתיימה הברכה עצמה, וכמו שאסור לאכול באמצע שמברך על האוכל, עד שיסיים את הברכה] כאמור בגמרא ברכות מ"ז. 'לא כליא ברכה עד דכליא לאמן' פירושו: לא הסתיימה הברכה לפני שכלתה עניינת האמן מפי העונים.

אם יש המאריכים באמן בשיעור כזה שמשמעות התיבה נשמעת ומזבנת - עדיין לא כלתה הברכה כנ"ל, ואפילו אם יש המאריכים יותר מדאי, דהיינו שאין משמעות האמן נשמעת ולא מובן מה הם אומרים, שאמנם כלתה כבר הברכה והיה מותר לאחרים להתחיל לקרוא את המגילה, אולם מכיון שעל הבעל קורא להוציא ידי חובה גם את אותם טועים, לכן אין לו להענישם ולמנוע מהם לצאת י"ח ממנו, אלא ימתין עד שיכלה קול הטועים ורק אז יתחיל את הקריאה או הברכה הבאה, כמבואר בגמרא [סוטה ל"ט: ובתוספות שם] לגבי ברכת כהנים, ש'אין הכהנים רשאים' להתחיל לברך את ישראל לפני שכלתה עניינת האמן מפי כל העונים כולם! [וגם הטועים המאריכים יותר מדאי, עד שאין משמעות תיבת האמן נשמעת], מ"מ כדי שיוכלו כולם לקיים את חובתם להאזין לכל ברכת הכהנים, על הכהנים להמתין מלברך את העם עד שיסיימו העונים כולם את עניינתם.

שאלה ב':

האם מספיק ט' עונים כדי להתחיל את הזרת הש"ץ?
הש"ץ אצלינו אומר שדי בתשעה עונים, ואין כל צורך להמתין לכלל הציבור, ולדעתו תמיד יש ט' שסיימו 'אמן' כשמתחיל ברכה הבאה, אפילו שזה בודאי פחות משניה אחת - האם צדקו דבריו?

תשובה:

נכון הדבר שאם יש ט' שומעים אין ברכתו לבטלה, אבל כאשר ציבור המתפללים גדול יותר ממנין מחוייב להמתין להם מסיבת היותו שלוחם והם צריכים לשמוע ולכוון לברכותיו, ואם לא ממתין להם איך יקרא שלוחם, ולהלן יבואר אם חייב להמתין לכולם ממש.

כתב המג"א והו"ד במ"ב קכ"ד, ס"ק ל"ח, שכל דבר שחובה על מולם לשמוע - על הש"ץ או המברך להמתין על כל העונים כדי שיוכלו כולם לשמוע את ההמשך. המג"א והו"ד סבורים שדין זה הוא גם בחזרת הש"ץ שדינה כברכת כהנים הנ"ל בתשובה הקודמת [פמ"ג בכוננת מג"א קכ"ד, ס"ק ט"ו, וכן מוכח ממג"א קכ"ה, כ"ח, ולדבריו השו"ע קכ"ד, ט' שמצריך 'רוב' לא מדבר על חזרת הש"ץ אלא על שאר ברכות, וכ"ה דעת הא"ד] מאידך הפמ"ג והפרישה סבורים שלחזרת הש"ץ די להמתין לרוב הציבור, וכ"ה דעת הפר"ח [עי' באה"ל קכ"ד, ח' אין צריך].

ועולה, שלכו"ע על הש"ץ להמתין על רוב הקהל בכל ברכה וברכה, והרי הוא שלוחם, ואיך לא ממתין לרוב הקהל ומפסיד מהם שמיעת חזרת הש"ץ, וכ"כ המ"ב שם ס"ק ל"ז, ומזכר מהשו"ע, קכ"ד, ט' כן, שהרי כתב 'אם יש קצת מהעונים שמאריכים יותר מדאי אין צריך המברך להמתין להם', ומבואר שעל רוב ציבור חייב להמתין [וגם על מי שלא מאריך יותר מדאי אף אם הם המיעוט].

לכן למעשה: חובה על הש"ץ להמתין בכל ברכה וברכה לפחות לרוב הציבור ולא יתחיל ברכה הבאה עד שהרוב יסיימו את כל האמן.

שאלה ג':

כמה צריך להמתין זה לזה בקידוש או בהבדלה?
אצלינו יש בהבדלה ילדים, ובקידוש לפעמים גם מבוגרים, שמאריכים באמן, והמבדיל או המקדש בפרט כשזה בחוד, מריץ הלאה את הברכה הבאה, ושאלתי האם זה מותר, כשהוא לא שותה את היין רק מתחיל בינתיים את הברכה הבאה?

תשובה:

כנ"ל, עליו להמתין לכל ה'מחוייבים' בקידוש ובהבדלה כולם, שכן הוא מוציא אותם בברכה הבאה ידי חובתם, ואם לא ישמעוהו כולה לא ייצאו ידי חובתם.

קטן היודע ענין שבת, [שהשי"ת ציווה לנו לשבות ממלאכה בשבת זכר לשביתתו ממלאכת מעשה בראשית], חייב בקידוש ובהבדלה.

שאלה ד' :

איך מסתדרים הכהנים עם עניינת אמן על ברכת "שים שלום"?

כתבתם בעלון הקודם שיש לכהנים בשעת אמירת שים שלום, לישא תפילה שתתקבל הברכה שבימרו את העם, כאמור בגמרא [סוטה ל"ט]. את נוסח התפילה : "רבונו של עולם עשינו מה שגזרת עלינו, עשה אתה מה שהבטחתנו השקיפה ממעון קדשך מן השמים, וברך את עמך את ישראל ואת האדמה אשר נתת לנו ארץ זבת חלב ודבש" ויאריתו בתחינה זו עד סיום ברכת השלום על ידי ש"ץ, כדי שעניינת הציבור אמן על ברכת השלום תעלה גם על תחינת הכהנים, מתי צריך לסיים תחינה הזו ? מה הדין אם לא מספיק ? מה עם האמן ? אגב זה קשה גם למוזן בתחינה, וגם לברכת הש"ץ.

תשובה:

(א) תפילה זו מוסכם על הפוסקים שיש לסיימה עם ברכת החזן, קודם עניינת הקהל אמן על ברכת שים שלום, כמפורש ברש"י סוטה ל"ט: שהוא מקור דין זה, שיש לכהנים לסיים את התחינה לפני עניינת האמן – שתחול גם על תחינתם [קב"ח, ט"ו].

(ב) מי שלא מספיקה לו תחינה זו כדי לסיים עם הש"ץ, לפי שמסיים קודם הש"ץ הרבה, יאמר אדיר במזרח וכו' ויכוון דבורו שיסיים תחינתו עם סיום הש"ץ 'בשלום' [קב"ח, ט"ו].

(ג) אם כוונתו שהש"ץ ממנה, ולא מספיק הכהן לומר התחינה שתקנו לו חז"ל הק' לאמרה – יש להעיר בזה שהרי ברכת שים שלום לנוסח היותר קצר ארוכה מתחינה זו י"ג תיבות, ומזה שהוזכר רק ציון הפוך מבואר שלא עלה על דעת רבותינו, שלא יספיקו הכהנים לומר תחינה זו תוך אמירת ש"ץ שים שלום, אלא רק חששו שייגמרו הכהנים לפני הש"ץ, ולזה הוסיפו לתקן אמירת 'אדיר במזרח' ולא להיפך, וכבר כתב בשו"ת הרמב"ם [ח"א, ל"ד] שמי שלא מוחה בחזנים הממהרים, הוא חוטא, ובד"כ החזנים רוצים לעשות רצון הציבור, ועל הציבור רק לדאוג להבינם שאמן זהו רצון הציבור. ובפרט שזו בקשה שתתקבל ברכת הכהנים שהיא כוללת את כל טובות ישראל בזה ובבא וכו'.

(ד) אם יכול אז לכוון דעתו בעניינת האמן, שיתבונן על מה הוא עונה וענה גם הכהן אמן על ברכת שים שלום [כמבואר במ"ב סימן ג', ס"ק ט' וע"ע סימן קכ"ח, ס"ק נ"ו במ"ב, וראה להלן].

(ה) לענ"ד היה נראה שאין מחוייב בזה לכוון דעתו על מה הוא עונה, כי פשיטא שלא תקנו להם לומר תחינה בשעה שעליהם לכוון לש"ץ, ואין כאן זלזול בחזרת הש"ץ, אלא כבוד לחזרת הש"ץ, שאין נ"ב נאמרת אלא בחזרת הש"ץ ליום ושגב מעלתה, כמו אחרי הקרבת הקרבנות שהקריבו בזמן שהיה ביהמ"ק קיים.

והרי אמרו לכהנים שלא יתחילו בברכה לפני שסיימו הקהל את עניינת אמן על ברכת הקודמת, ומבואר שלא תקנו כלל ועיקר לענות ולהקשיב ביחד.

ולפי זה אי"צ לענות אמן עם הציבור על ברכת שים שלום, ומש"כ המ"ב סימן קכ"ח, ס"ק נ"ו במ"ב לשון 'צריכין' היינו לאותם המכוונים עם הש"ץ בכל אמירת התחינה, שעניינה אחד וכנ"ל ומבקשים שניהם שתתקבל ברכת הכהנים, זה בברכת שים שלום והם בתחינתם, ובכה"ג שמכוון עם ש"ץ יענו אמן, אבל אם לא מכוון עלול להיות חשש יתומה, [והנה מקור ד"י כתב בשעה"צ [נ"ב] שהוא מהמ"ב [נ"א, ס"ק ג'] ושם כתב רק שמוזן לענות אמן, ואף ש"ל בזה מסתברא שכשקשה עליו לכוון כנ"ל אין להטריחו].

שאלה ה' :

ביאור השיטות היכן מסתיים איש"ר.

כתבתם שעל הש"ץ להתחיל לומר יתברך וישתבח רק לאחר שהציבור סיימו לענות איש"ר – בקשתי אם אפשר להרחיב קצת בטעם הדבר, גם למה יש נוהגין שהציבור אומרים גם 'יתברך' ויש שנוהגים עד דאמירן בעלמא – מה ענין בכל זה?

עוד כתב אחד המשפיעים : נא תעודרו הציבור כי ש"ץ האומר לעצמו יתברך וישתבח, ולא משמיע לציבור מילה במילה עד דאמירן בעלמא

גורם שחסר לעונים איש"ר, ויש שלא ענו איש"ר מיימהם בגלל חזנים כאלו, ומבואר בב"י שאיש"ר נמשך עד דאמירן בעלמא.

תשובה:

ברור שענין הקדיש רם ונישא, והלא אם מוחו רם להעלות ולתקן נשמות שכבר ידם מנועה מלתקן עוד, ואין מי שימנע מקרוביו את תענוג אמירת הקדיש לע"נ, הלא נבין שסודו גדול עצום ונורא, מ"מ ננסה ללקט אורות מדברי רבותינו הפוסקים שמדבריהם אנו חיים, דבר דבור על אופנו הגם כי כמובן דברים אלו נשגבים הם: הב"י בסימן נ"ו מביא את דברי ר"ד אבודרהם, הר"ס ג', רש"י, ר"א ש' והרמב"ם שעונים רק עד 'עלמאי', ומקשה ע"כ מהמדרש "דבי המא אשכחיה לאליהו הנביא ול"ט עם ד' אלפי גמלים טעונים אף וחומה, ושאלו למי אלו? ענה לו אלה"נ שזה עונשים קשים עבור המדברים בין קדיש לברכו, ובין ברכה לברכה, בין פרק לפרק, ובין יש"ר ליתברך" ע"כ דברי המדרש. ומכאן מוכיח הב"י שאין להפסיק בין איש"ר ליתברך, לאחר מכן מביא הב"י את תשובת רבנו יוסף גיקטליא נ"ע [ה"ה המקובל הקדוש הקדמון בעמח"ס שערי אורה] שכתב כי יש איסור חמור הוא להפסיק בין 'עלמאי' ליתברך, ופוסק כן בשו"ע [נ"ו, ג'], וביארו המקובלים כי יש שם קדוש השייך לקדיש שהוא ג' פ האות י' [י"י] וע"י אמירת הקדיש ברציפות מושפע שפע נורא ועצום משם קדוש זה על אומר הקדיש והשומעים, לפי שבקדיש יש ג' קטעים המתחילים באות י' [יתגדל וכו' י'הא שמייה רבא וכו' י'תברך וכו'] השייכים לקדיש, וע"י אמירת הקדיש מתייחדים, ופירש דהיינו ע"י עניינת איש"ר שבוה מתחברים ג' הקטעים יחדיו, [ע"י שעונה אמן על יתגדל ויתקדש בעגלא ובזמן קריב שהיא בקשה הראשונה של הקדיש, ומסמך לזה את הקטע השני של י'הא שמייה רבא מברך וכו' שהוא הקטע השני של הקדיש, ותיכף מתחיל גם את הקטע השלישי של הקדיש כשאומר 'יתברך'].

והביא הב"י מהמרי"א שיש שהחמירו יותר, לומר כל יחיד הכל עד דאמירן בעלמא, ופירשו מאחז"ל 'כל העונה איש"ר בכל כחו מקרעין גזר דינו' שברמזו על העונה את כל כ"ח התיבות שיש באיש"ר עד דאמירן בעלמא, ולדעה הראשונה היינו כ"ח אותיות שיש מ'הא' עד 'עלמאי' ולדעה האחרונה אי"צ לומר אמן אחר דאמירן בעלמא, שהרי אמר זה בעצמו היחיד ולא יצא מש"ץ ע"י ש'.

אבל הגר"א ז"ל בביאורו חולק ומבאר באורך שאע"פ שעצם הדברים אין בהם פקפוק, מ"מ חלק בעי דבור וחלק בעי בשמיעה וכמו שיתגדל וכו' אין צריך לאמרו בעצמו אלא שומעו מהחזן, כך ג"כ יתברך אי"צ לאמרו בעצמו רק לשומעו מהחזן, ואזוהרת המדרש היא שלא יפסיק בדיבור ביניהם, עוד טוען שמהמדרש שהביא הב"י מוכח כן, ממה שהשווה את ההפסק בין 'איש"ר' ליתברך, כמו המפסיק בין הפרקים, או המפסיק בין הברכות או המפסיק בין קדיש לברכו, שבכל אלו אין אסור אלא הדיבור, וההדיוטות רגילין להפסיק בהם לאחר שענו ועליהם להקשיב להמשך דברי הש"ץ ע"י ש'.

עכ"פ לכו"ע צריך או לומר עד דאמירן בעלמא, או להקשיב כל תיבה עד דאמירן בעלמא, והמחסר מהציבור כל זה מחסר טובה הרבה מישדאל, ואולי גם מטעם זה הוזהר ע"כ המ"ב ביותר בסימן קכ"ד, ס"ק ל"ז – כדי שישמעו הכל את כל הקדיש וע"י יושפע שפע טובה לכל ישראל, וזה מקרב את הגאולה השלמה כמשי"א רבי יוסי בגמרא ברכות בשם אליהו הנביא זל"ט [ראה ברכות ג'].

ובספר ימלא פי תהילתך מייעץ שכשלא שומע מהש"ץ את כל היתברך וישתבח' עד דאמירן בעלמא' יאמר זה בעצמו, לצאת לכהפח"ז את השיטה השלישית שהיחיד בעצמו אומר הכל.

והיינו רק במקום שמוזן לדבר כגון לפני ברוך שאמר או אחרי שמו"ע וכמבואר כ"ז בב"י שאפילו תיבת 'יתברך' לא יאמר במקום שאסור להפסיק שמה הלכה ברוב הראשונים שאין אומרים 'יתברך' וכש"כ ההמשך, [ומבואר שכל מה שפסק לומר יתברך אינו אלא להומרא ולא לקולא] וכלי אמן אחר דאמירן בעלמא של הש"ץ שהרי אומר בעצמו ולא י"ח ממנו וכנ"ל.

שבת שלום